

alevilikte allah-insan ilişkinine bir bakış*

Şenol KALUÇ

Liberal Düşünce Topluluğu

GİRİŞ

Bu çalışma ile Aleviliğin Allah ile insan arasında -aşk temelinde- kurduğu ilişkinin boyutlarını klasik Alevi metinleri ve nefesleri aracılığı ile ortaya koymaya çalışacağım. Tespitlerimizi ortaya koyarken Aleviliğin görüşlerini yine Alevi kaynaklarında sıkça kullanılan ayetler ve hadisler çerçevesinde nasıl delillendirdiklerini göstermeye çalışacağım.

Metni inşa ederken sırasıyla Alevilikteki yaratılış teorisini, 'elest bezmi'nin önemini, insanın gönlünün Allah'ın tecelligâhı olmasını, nefsinin bilmenin Allah'ı bilmek için gerekli olduğunu ve bu yola mürebbisiz çıkılamayacağını son olarak da sofinin günlük yaşamında bu nazariyeleri nasıl uyguladığını kısaca ele alacağız.

Hazreti Mevlana "Kâbe birdir, Kâbe'ye giden yol bindir." buyurmuş, bu hal üzere tasavvuf erenleri de türlü türlü yollar takip etmiştir. İran'dan Arnavutluk'a geniş bir coğrafyaya yayılan Aleviler de çeşit çeşit ama özde aynı hedefe mazhar olabilmek ve

* Bu makaleyi kaleme alırken yol-edep-erkân öğrenimimde fiilen rol alan ve karanlık geceme güneş olan ve bana rehberlik eden "Hakk Sohbetleri" ile gönlümde Hak aşkının mumunu yakayan Erzincan Tercan'lı rehberim ve üstadım gül yüzlü Ali soylu Kamber Mete Dedemi canı gönülden rahmetle anarken mekânının Allah'a yakın olmasını dilerim. Ruhun şad olsun.

'yakîn' mertebelerine ulaşabilmek için yollar takip etmişlerdir. Alevilerin Allah ile aralarında kurdukları ilişkinin görünen yüzü çoğu kez Alevi olmayanları şüphe denizine atmış, küfür ve zındıklık ile itham edilmelerine yol açmıştır. Özellikle Türkiye coğrafyasında tarihsel koşullar altında devlet eli ile yaratılan ve desteklenen dejenerasyon bu algının güçlenmesine katkı sunmuştur. Aleviler İslâm'ı genel hatları ile anlamlandırırken ortodoks sayabileceğimiz Sünnilik ve Şiilikten farklı olarak daha çok tasavvufi bir boyutla algılamışlardır ve yine senkretik bir yapı taşımışlardır. Alevilikte görülen bu senkretik ilişki nedeniyle Aleviliğe gerek içeriden ve gerekse dışarıdan bakanlar niyetlerine göre Aleviliği farklı algılar. Bu nedenle kimisi onu Şamanizm'in bir uzantısı kimisi de Zerdüştlüğün ya da bir başka inancın devamı gibi görür. Ancak gözden ırak tutulan gerçek, bazı ritüellerin kökeni İslâm öncesi çağlara ve inançlara ait olsa bile bu uygulamaların artık İslâmi renge boyandıklarıdır. Alevilikteki 'Dört Kitap' vurgusu belki de onu İslâm dışında tutmak isteyenlere en iyi cevaptır.

*"Dört Kitabın ma'nîsin okudum hâsıl ettim
Aşk gelincek gördüm bir uzun heceyimiş."*

Yunus Emre

Alevilerin Allah ile aralarında kurdukları ilişkinin görünen yüzü çoğu kez Alevi olmayanları şüphe denizine atmış, küfür ve zındıklık ile itham edilmelerine yol açmıştır.

Geniş bir coğrafyaya yayıldığını belirttiğimiz Alevilikte seyr-i süluk esastır ve kendi içerisinde farklılıklar gösterse de özde aynıdır. Alevi terimi bugünkü anlamıyla daha çok 18. yüzyıl sonlarından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Aleviler geleneksel olarak kendilerine daha çok 'Sofî, Sofiyân, Sufî' dedikleri için bundan böyle Alevi inancından bahsederken aralarındaki farklılıkları da göz ardı etmemek şartıyla 'Sofiyân veya Sufî' demeyi tercih edeceğim.

ALEVİLİKTE ALLAH-İNSAN İLİŞKİSİNİN REFERANSLARI

Sofiyân sürelerinde Allah ile insan arasında dairesel bir döngü vardır. Devriye olarak isimlendirilen bu inanış Bektaşilikte de çok geniş yer tutar. Ancak çoğu kişi bilerek ya da bilmeyerek bu inancı Hint kökenli 'Tenasûh' ile karıştırmaktadır. Hâlbuki Devri-

yede esas olan yükselmektir, tenasûhta ise böyle belirli bir düzen yoktur. Sofî Süreklerinde ise başlangıç ve son nokta aynıdır, esas olan Allah'ın birliğine vâsıl olmaktır. Bu yüzden başlangıç noktası O'dur.

*"Bir bâzâr kurdu ezelden her metâi koydu
Ol kendi aldı kendi sattı kendi bâzâr eyledi."*

Kaygusuz Abdal

*"Cihan var olmadan ketm-i ademde,
Hak ile birlikte yektaş idim ben.
Yarattı bu mülkü çünkü o demde,
Yaptım tasfirini nakkaş idim ben."*

Şiri

YARATILAN İLK NUR: Hz. Muhammed ve Hz. Ali

Her şey O'nun "kün" yani "ol" emriyle başlar, "Bediy'us-semâ vâti vel'ardı ve izâ kadâ emren feinne-mâ yekülü lehu kün fe yekûn: O, gökleri ve yeri örneksiz yaratandır. Ne zaman bir şeyin var olmasını dilerse: "Ol!" der, o da oluverir"¹, varlığın asıl kaynağıdır O'dur "Ve lillâhi mâ fÿssemâvâti ve mâ fiyl'ardı, ve kânallahü biküllü şey'in muhiytan: Göklerde ve yerde her ne varsa hepsi Allah Teâlâ'nındır. Allahü Azîmü 'ş-şân'ın ilmi ve kudreti her şeyi kaplamıştır"² ve "... lâ ilâhe illâ hüve, küllü şey'in hâlikün illâ vechehu, lehül-hukmü ve ileyhi türce'üne: O'ndan gayri ma'bûdün bi'l-hak yoktur. Her şey hehak olucudur, fânîdir. Ancak O'nun zâtı bâkidir. Hükküm, O'nundur. Hep O'na rücû' edeceksiniz"³

*"Bu dünyanın evvelini sorarsan,
Allah bir, Muhammed Ali'dir, Ali
Sen bu yolun sahibini ararsan,
Allah bir, Muhammed Ali'dir, Ali"*

P. S. Abdal

Sofiler yaratılışın sebebi hikmetini mutasavvıfların kullanmayı çok sevdiğini "Ben gizli bir hazineydim bilinmeyi istedim ve mahlukatı yarattım."⁴ ve "Levlake levlak lema halaktü'l-eflak: Ey Muhammed, eğer sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım." kutsi hadislerine dayanarak açıklamayı severler. Ve yaratılan ilk şeyin "Levlake levlak lema halaktü'l-eflak" hükmüne Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin nuru olduğuna inanırlar.⁵ Yine Sofî sürelerine göre Muhammed ve Ali nûr-u kâdimdir ve Hz. Âdem'in yaratıldığı vakte kadar Allah'ı tespih için nice mahlukat hâlk edilmiştir. Her bir âlem vaktini doldurunca hitama ermiştir.⁶ Nitekim Muhammed Musta-

fa“Küntü Nebiyyen ve âdeme beyne 'l-mâ-i ve 'l-tin: Adem suyla çamur arasındayken ben peygamberdim” ve yine “Ene ve aliyyün min nûrin vâhidin kab-le en yuhliğa âdemü be erbeati aşere elfi âmin: Adem halkedilmezden on dört bin yıl önce ben Ali bir tek nur idik.”⁷ buyurmuştur.

**“Hak bir gevher yarattı kendinin kudretinden
Nazar kıldı gevhere eridi heybetinden**

*Yedi kat yer yarattı ol gevherin nûrundan
Yedi kat gök yarattı ol gevherin buğundan*

*Yedi deniz yarattı ol gevher damlasından
Dağları muhkem kıldı ol deniz köpüğünden*

**Muhammed’i yarattı mahlûka şefkatinden
Hem Ali’yi yarattı mü’minlere fazlından**

*Gaip işin kim bilir meğer Kur’an ilminden
Yunus içti esridi ol gevher denizinden”*

Yunus Emre

“Hâlık-ı âlem, kudretini âşikâr kılmak diledi. Yüksek, alçak, sağ, sol, şark garp, cenup şimal, yer gök, güneş ay, yıldızlar, yıl, gün, bütün bunları bünyad edince, kemal-i kereminden ve lûtfü inayetinden bir yeşil derya yarattı. Sonra o deryaya nazar buyurdu. Derya dalgalandı, cûşa geldi. Ve bir gevheri dışarıya düşürdü. Hak celle ve Teala bu gevheri aldı. İki şak eyledi. Parçalar biri yeşil, biri ak iki nur oldu. Yeşil kubbe misali bir kandil asılı durmaktaydı. Allah Teâlâ bu nurları, bu yeşil kubbe misalinde asılı olan kandile koydu. Yeşil nur Muhammed Mustafa’nın, ak nur da Murtaza Ali’nin nuru oldu ki bunlar bütün ruhların kadîmi idi.”⁸ “Bu öyle iki nurdur ki Allah-u Teala yedi kat göğü, günü, ayı, yıldızları ve bütün melekleri bu nurdan yaratmıştır. Ak nurdan nebati, hayvanatı, öküzü, balığı, yer altında olan denizleri ve odu, suyu yaratmıştır. Bu sebepledir ki Murtaza Ali’ye Ebu Turab derler.”⁹

*“Daim fikrimde zikrin, ya Muhammed, Ya Ali.
Gönlümün evinde şükrün, ya Muhammed, ya Ali.
Tanyamaz kendi özün seni yakın bilmeyen
Alemin ayinesisin, ya Muhammed ya Ali.”*

Şah İsmail Hatai

MÜ’MİNİN KALBİ ALLAH’IN EVIDİR

Hz. Muhammed ve Hz. Ali’nin Nur’u var edildikten sonra Âdem peygamber “*Ve iz kâle rabbüke lilmelâ-iketi inniy câ’ülün fiyl’ardı haliyfeten...: Hani Rab-bin, meleklere: “Ben muhakkak yeryüzünde bir hali-*

fe yaratacağım”, demişti.”¹⁰ ayeti hükmünce yaratılmıştır. Ve Âdem peygamber yaratıldığı vakit, başını kaldırıp arşa baktığında “*La ilahe İllallah, Muhammeden Resulullah*” yazılı olduğunu gördü. Âdem (a.s) “Ya Rabbi ‘La ilahe illallah’ senin birliğindir ama ‘Muhammeden Resulullah’ kimdir? Hayyu Kayyum: “O benim habibimin adıdır ve senin öğ-lundur” buyurmuştur.¹¹

*“Hak bizi yoktan var etti,
Şükür yoktan vara geldim.
Yedi kat arşta asılı,
Kandildeki nura geldim.”*

Pir Sultan Abdal

Allah-u Teala Adem’i yaratıp varlık alemine getirdiği vakit cümle meleklerle şöyle seslenir “*Fe iza se-veytühu ve nefahtü fiyhi min rûhıy feka’û lehu saci-diyne: “Hilkatini tamamlayıp da içerisine rûhumdan nefhettiğim zaman O’na secde edin.*”¹² Cümle melekler Âdemde tecelli eden Hakk’ın ruhunu gö-rek secde ederken yalnız Azazil “*İlla İbliyse, istek-bere ve kâne minelkâfiyne: Yalnız İblis, kibrine yedi-remedi de kafirlerden oldu*”¹³ benlik davasına düşe-rek “*Kâle ene hayrün minhü, halakteniy min nârin ve halaktehu min tiynin: İblis: “Ben O’ndan daha hayırlıyım. Beni Ateşten, O’nu çamurdan yarattın dedi.*”¹⁴ İblis nefesine bakıp üstünlük gördü ki bu ne-denle sofi süreklere de nefis terbiyesini yolun en önemli aşamalarından biri olarak görmüştür.

“Ve nefahtü fiyhi min rûhıy: rûhumdan nefhettiğim zaman” ibaresi nedeniyle sofiyan insanın gönlünü Hakk’ın tecelli makamı olarak görmektedir. Burada kastedilen insanın Allah’ın bizatihi kendisi olduğu değildir. Allah azimdir ve kâinata sığmaz iken “*nah-nü akrabü ileyhi min hablilveriydi: Biz insana şah damarından daha yakınız*”¹⁵ ayeti ve “*Kalbü’l-mü’minü Beytu’llah: Mü’minin kalbi Allahın evidir.*” hadisi hükmünce insanın gönlünde kendisine yer bulmuştur.

*“Mümin olanların kalbi tacıdı,
Mürşit eşiğine varan hacıdır.”*

Pir Sultan Abdal

İnsanın gönlünün tecelli makamı olması nedeniyle Sofiler erenler, evliyalar eşiğine varmayı cismani Hac ile bir tutmuşlardır. Hac’dan murat Hakka yakın olmak ise erenler, evliyalar sohbetine varmakta bir nevi Allah’ın tecelligâhını ziyaret etmek gibidir. Ni-

tekim Allah-u Teala, kutsi bir hadiste “Ben yere ve göklere sığmadım, ancak mü’min kulumun kalbine sığdım.” buyurmuştur. Sufiler yaratan yaratılan iliş-kisini, âşık mâşuk ilişkisine benzetir. Nitekim bir başka hadisi kutside Allah kuluna şöyle seslenir: “Eğer ben bir kulu seversem, onun kulağı, gözü, dili, eli ben olurum; o benimle görür, benimle işitir ve benimle konuşur.”

ELEST BEZMİ VE RUHLARIN İMTİHANI

“Elestü deminden hak bildik yolu,
Korkarım solduram ol gonca gülü,
Nice ağlattın bu edna kulu,
Sana medet yola mürvet yâ Ali.”

Pir Sultan Abdal

Sofiyana göre Allah ile kulları arasındaki ilk buluşma ve ilk muhabbet “*Elest Bezmi*”nde gerçekleşmiştir. Bu nedenle insanın döngüsü Âdem’in sulbünden gelecek kulların ruhlarının var edilmesi ile başlar. “*Ve iz ehaze rabbüke min beniy âdeme min zuhûrihim zürriyyetehüm ve eşhedeühüm ‘alâ enfüsihim, elestü bi rabbiküm, kâlû belâ, şehidnâ, en tekulü yevmelkiyâmeti innâ künnâ ‘an hâzâ ğâfiliyye: Hani Rabbi celle şânüh, Âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini çıkarmıştı. Onları kendilerine şahid tutarak: ‘Ben, sizin Rabbiniz değil miyim?’ buyurmuştu. ‘Evet, ey Rabbimiz şahid olduk!’ demişlerdi. Bu şehâdet, Kıyâmet Günü, ‘Biz bu ikrârdan gafillerdik!’ dememeleri içindi.*”¹⁶

Bu olay sofi sürelerinde çok özel bir yere sahiptir. Şeyh Safi “*elestü bi rabbiküm*” hitabını bir şaraba benzetir “...Ol gün ki hitab-ı “... Elestü birabbiküm...” şarabını içdüm. Egerçi vücut kalıbına geldüm. Lakin, dahi ol şarabun humariyem. Murad “dalk”dan ki beytde mezkurdur, kalıbı cismanidür. Ve şimdi ol şarabun temennasını can ider ve girü içmek diler ki ol meşreb-i saf beden hakinun haşakin-den safi ola.”¹⁷

“Pir sultan der “Kalû belî”
Dedik ya Murtaza Ali
Kim kadeh içer kim dolu
Bu bize bir acep derttir.”

P. S. Abdal

“Allah bütün ruhları Âdem’e (a.s) gösterdi. Sağ tarafa iman edenlerin ruhlarını, sol yanına da kâfirlerin ruhlarını koydu. Sonra şöyle buyurdu: “Elestü bi rab-

biküm” Allah-u Teala hazretlerine layık olan kullar: “Bela” dediler. Hakka layık olmayanlar da “la” diye cevap verdiler. Bir kısmı da aldırış etmedi. Allah-u Teala yine “Elestü bi rabbiküm” buyurdu. Bu defa; “Bela” diyenlerin birçoğu “la” dedi. Aldırış etmeyenlerin de birçoğu “bela” dediler. Bir kısmı yine aldırış etmedi. İki kere “bela” diyenler mümin ve doğru mümin olacaktı. İki kere “la” diyenler, kâfir doğup kâfir öleceklerdi. İki defa aldırış etmeyenlere gelince onlar da neüzübillah şaki ve ağzın olacak olanlardı. İlk “bela”, sonra “la” diyenler de mümin doğup kâfir ölenler, ve ilkin “la” sonra “bela” diyenler ise kâfir doğup mümin ölecek olanlardı.”¹⁸

Şeyh Safi de: “...Elestü bi-rabbiküm...” hitap vaktinde, çünkü zerrat dediler. Ol kimseler ki kulluk hal-kasını kulaklarına kodılar, rahatı ebede kaldılar. Amma şol kimseler ki kulluk halkasını kulaklarında komadılar, belki mücerred “belide” kaldılar. Bela-yı ebedide giriftar oldılar ve ol kimseler ki ezelde “beli” didiler, dahi kulluk halkasını kulaklarına takdılar, kendülerine ‘ışkı, ezelden bile (böyle) getürdiler ve anların ma’şuka bir nazlanması olur vasıta-yı teslimi beliyile ve halka-yı ubudiyeti, kulaka takmak vasıtasıyla şundan ötürü naz iderler ma’şuka ki kadim kullar kulluklarının kıdemi vasıtasıyla mahduma naz iderler, şöyleki bir padişahun eski kulu ve yeni kulu olsa ol eski kulin agasına bir pare nazı olur elbette.”¹⁹

“Bilen bilür bilmeyen bilmez bilüri,
Sen seni bilmez isen bula-gör bir bilüri.”

Kaygusuz Abdal

Kaygusuz Abdal Budalaname adlı eserinde insanın yaratılmasının nedenini: “Âdem dünyaya gelmekten murad hemân kendüyi bilüp Hakk’ı anlamakdur. Tâ ki Hakk’ı batıldan fark idüp ömrünü telef etmemiş ola. Çün sen dahi âdemüm dirsın. İbret ile vücudun kubbesine çık, bu sahranın düzine ve enişine bak ve yokuşına nazar eyle. Korkulu menzilleri öndin yokla. Ta ki yol vurandan emin olasın.”²⁰ şeklinde açıklar.

KENDİNİ BİLEN RABBİNİ BİLİR

Âdem oğlu dünyaya vasıl olduktan sonra “*Men`arefe nefsehu fe kad`arefe rabbehu: Kendini bilen Rabbini bilir.*” kutsi hadisi uyarınca yukarıda belirtildiği gibi Allah’ı bilmek üzere, onu müşahede etmek üzere yola çıkar. Kaygusuz Abdal bu hadisin manasını bir başka eserinde şu şekilde açıklar: “Pes âdem kendüyi bilmek mücerred Hakk’ı bilmek gibidür... Nefsini bilen rabbini bilür. Ve bu manayı dahi beyan ide-

yim. Çünkü bir kişinin akli bu bâhr-ı mânâ'ya irdi, gavvâs (dalgiç) oldu. Her cihete bakdı âzât oldu. Elbette ol devleti bulur. Ve şeyş ciheti gördü ki kendünün gölgesi gibidür ve ol dem bildiği öz bahr-i muhîtdür. Ve burada güft ü gû çokdur ve göz akl iman olur. Ve burada kişiye hidayet-i Hak kavî gerekdür. 'Allahümme yessir velâ tüassir'. Ve girü bu âlemün sıfatına onsekiz bin âlem insâna müteallikdür. On sekiz bin sıfatdur."²¹

Şeyh Safi "Men 'arefe nefsehu"nın manası budur ki: Şahıs, nefesine arif ola ve nefsinin ayıplarına muttali ola ve nefsinin ayıplarına muttali olduktan sonra nefsinin ıslahına meşgul olur. Mesela şunun gibi ki bir kimse tonında necis görse, anun taharetine meşgul olur ve nefsun bu ayblarından taharet itmek, tezkiyedür ve her kimse ki tezkiye itdi, nefsdan kurtuldu. Çünkü nefsdan kurtula. Hak Taala'nun azabından dahi kurtulur. Pes ol zaman ki nefsteberra (teberi) ider, şol bir kuşçugaz gibi gibi ki tuzaktan kurtula pervaz ider.

Çünkü nefsdan teberra (teberi) ide, Hazret-i İzzet'e teveccüh eder. Ve andan sonra marifet-i nefis tahsil itmiş olur ve kendüyi anlamış olur. Ol vaktin anun gönli gözi, Hakk tarafını görücü olur. Ve Hakk Ta'ala'yı bilmek nefsini bilmekten sonra olur. Yani bu didüğümüz takrir üzerine evvela kendü nefesine marifet hasıl ider (ve andan sonra) marifet-i Hakk Ta'ala'ya tahsil ider."²²

Ve yine "Mutu kable en temutu: Ölmeden önce ölün." hadisini Şeyh Safi şu şekilde açıklar: "Ve hadis-i 'Mutu kable en temutu'dan murad fenay-ı beşeriyetdür, sıfat-ı nefsaniden, yani ölün, ölmezden öndin ve dirilün haşrde dirilmezden öndin. Çünkü hayat müteakib-i mevtdür. Mana-yı 'mutu' oldur ki ölün ta zinde olası, mevt-i suri gelmezden öndin, yani ahval-i mevti ve ahval-i kabri ve ahreti malum ve müşahede idün ta ki sahib-i yakın olası, ta ki iman bil-gayb, iman bil-yakine mübeddel ola."²³

Sofiyanın "Mutu kable en temutu" hikmetine vasıl olabilmesi için evvela nefs-i emmâreyi terk ve terbiye etmesi ve kalben mutmain olması gerekir "... 'Küllü nefsin zâikatu'l-mevt.'"²⁴ Yani ölmezden ölmek gerek, tâ ki mümin sıfatı sıfatlanmış. O zaman: "el-Müminüne lâ yemûtüne bel yunkalüne min dâri'l-fenâi ilâ dâri'l-bekâi: Müminler ölmezler bilakis fena âleminden beka âlemine göçerler." Hadisin manası budur ki: "Mümin ölmez, belki bir evden ve

bir eve varır." Yani dünya mülkünden geçip, ahiret mülküne naklederler. İmdi mümin ona derler ki kendini mutmainneye ir göre, o vakit, "Men 'arefe nefsehu fekad 'arefe rabbehu: Kendini bilen Rabbini bilir." makamına ve sırrına ermiş olur. Yani bir kimse kendinin ne idi, ne olduğunu bilse, Hak Teâlâ'yı bilmiş olur. İmdi bilmek odur ki nefs-i emmâreye uymaya. Zira nefs-i emmâre kâfirdir ve münafiktir. Ona tabi olan dahi münafiktir. Bir dahi nefs-i emmâre, zahitliktir ve nefs-i mülheme, âşkıktır ve nefs-i mutmainne, arifliktir. İmdi bu nefisleri bilip hilelerinden haberdar ola ve eğer bilmeseydi kendine zulmetmiş olur. "İnnehû kâne zalümen cahülen: O pek zâlim, pek câhildir."²⁵ mucibince hakkı bilmiş olur ve bir kimse mutmainne sıfatını sıfatlanmış olsa, hakkı bilmiş olur ve bir kimse mutmainne sıfatını sıfatlanmış olsa, o vakit benliğinden gider. Dahi dünya ve mâ-fiha gözüne görünmez olur..."²⁶ Bir başka yerde "İmdi bir kimse ki hak yolunda baş ve candan, mülk ü maldan geçip, vahdet menziline erişmek gerekir. O vakit cemi sırlar keşfolur, gönül gözü açılır, her saat Allah nurunu temaşa eder. O kişi ehl-i marifet olup, hiç noksanı olmaz. 'Men 'arefe nefsehu fe kad 'arefe rabbehu' sırrına erişir, cemi mürşitler ile 'lahmeke lahmi: etin etimdir' olur. O vakit cümle umûru dünyâ onun gözüne görünmez olur. O vakit nâr dahi kendine nur olur."²⁷ şeklinde açıklanmaktadır.

Terbiye sürecinin uzunluğu ya da kısalığı tamamen Talib'in kabiliyetine bağlıdır. Kimi kırk yıl çile çeker bir adım ilerleyemez, kimi menzile rehberinden evvel varır. Hz. Muhammed Mustafa'nın da mürebbisinin Cebrail olduğu kabul edilir.

ŞEYHİ OLMAYANIN ŞEYHİ ŞEYTANDIR

Sofiyan sürekları "Men 'arefe nefsehu fe kad 'arefe rabbehu" sırrına vakıf olabilmek için bir mürebbiye bel bağlanmasını salık vermekteler ve mürebbisiz-rehbersiz menzile erişilemeyeceğini düşünmektedirler. Talip olan kişi evvela tövbe kapısına gelmiştir. "Yâ eyyühellezine âmenû tûbü ilallâhi tevbeten nasûhâ: Ey iman edenler! Allah Teâlâ'ya (günahlarınızdan) nasûh bir tevbe ile (sıdk ve ihlâsla ölünceye kadar bir daha günah işlememek üzere nefesine öğüt veren tevbekarlar gibi) tevbe edin!"²⁸ Tarikat kapısı tövbe kapısıdır. Aslında bu durum hemen tüm tasavvufi ekoller için geçerli bir tutumdur.

"Mürebb' olan Ali gerek,
Dört kapuda eli gerek,
Musahibin Hali gerek,
Zira Ali Muhammeddir."

Sofi sürelerinde diğer tasavvufi ekollerden farklı olarak mürebbi olacak kimsenin Ali soyundan gelmesi esastır. Bisati buyruğunda mürebbinin özelliği şu şekilde açıklanır: "İmdi bir kimsenin mürebbisi olmasa o, hakkı ve hak yolu nice bilir? Öyle olsa onun şeyhi şeytan olur. Ama mürebbilik dahi şu kimsenin hakkıdır ki irşadında ve nazarında ve erkânında ve edebinde kaim ve yetmiş iki millete cümle eşyaya bir nazar ile baka ve başında tâc-ı ârif ve tessellâsı Murtaşâ Ali'ye ve evladına yetiştire ve şeriat-ı Muhammedî onda kâmil ola."²⁹

Sofi süreleri "tevhit" inancını her şeyin başı olarak görmüşlerdir. Kızılbaş buyruklarının tamamında "üç sünnet, yedi farz" şeklinde yapılan formülasyonda istisnasız bir şekilde ilk sünnet 'Kelime-i Tevhit'dir.

Terbiye sürecinin uzunluğu ya da kısalığı tamamen Talib'in kabiliyetine bağlıdır. Kimi kırk yıl çile çeker bir adım ilerleyemez, kimi menzile rehberinden evvel varır. Hz. Muhammed Mustafa'nın da mürebbisinin Cebrail olduğu kabul edilir. "Kâlennebiyyu sallallâhu aleyhisselâm: *Men `arefe nefsehu fe kad `arefe rabbehu.*" ve bir hadis dahi buyurur: "*Levla'l-mürebbi mâ `araftu rabbî: Şayet mürebbim olmasaydı Rabbimi bilmezdim.*" Yani demek olur ki: "Bana Cebrâil-i Emîn rehberlik eyledi." İmdi rehber, kişinin hak yolunun piridir. Zira; "Bana Cebrail rehberlik etmeseydi tarîk-ı hakkı o kadar bilmezdim." dedi. İmdi bir kimsenin mürebbisi olmasa o, hakkı ve hak yolu nice bilir? Öyle olsa onun şeyhi şeytan olur.³⁰ Nitekim tasavvuf ehlinin kullanmayı çok sevdiği bir hadise göre "*Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır.*" denirken yine bir başka hadiste "*Şeytan âdemoğullarının damarlarında dolandır.*" buyrulur.

Sofiyan sürelerinde şeytan çoğu kez nefis ile bir tutulmuştur ve onun için de nefis hor hakir görülmüştür. Nitekim Şeyh Safî nefsin üç olduğu bildirilir: 'emmare, levvame ve mütmaine'. Nefs-i mütmainenin yeri ahlâk-ı hamiddir ve nefis-i emmarenin ise örtülü, görünmez olduğunu belirttikten sonra "Nice ki Şeytan âdemoğlunu göremez. Tamarlarının içinde ki: "İnne'-ş-Şeytane yerci min İbni Âdem mec-

ra'd-demi: Muhakkak ki Şeytan âdemoğlunun damarlarında, kanın dolandığı gibi dolandır." Hemçünan nefis-i emmare dahi mahsus değildir ve nefis-i emmare dayım amir-i measi ve vevesedür, yani ma-siyet buyurucudur ki: "...İnn'n-nefse le'emmaretu'n bi's-su'i.... Çünkü nefis kötülüğü emreder." Ve gah olur ki nefis-i emmare bir kimsenin elinde Müslüman olur, lakin münafık olur. Zira ne kadar ki kendüyi Müsliman suretinde gösterirse girü nifakını terk itmez ve nefis-i emmareyi kimse aciz ve müsahher idemez, illa kavi riyazetle ve kati acılıkla ki: "Eci' kelbeke ye yuti'ke: Köpeğini aç tut ki sana itaat etsin." Yani kelbün ki nefisündür, acıkdur, ta ki sana muti ola.³¹ denir.

SOFİNİN HALİ NİCEDİR

Konuyu uzatmamak için sofiyanın yani yola talip olan kimsenin bir takım özelliklerinden bahsederek konuyu kapatmak istiyorum. Talip olan kimse Hakkın cemalini arzulayıp geldiği için ona göre davranmak zorundadır. Buyruklara göre talibin hakkı (sorumlulukları) altıdır:

- 1- Edebi beklemek.
- 2- Avamdan kesilmek (Avamdan kasıt yol ehli olmayanlar ile düşüp kalkmamak).
- 3- Mahremini bilmek (Musahib kardeş edinmek ve zina etmemek).
- 4- Bütün kötü fiilleri terk etmek.
- 5- Evliyayı hazır ve nazır bilmek.
- 6- Hakka ve halka zararlı iş işlememek.³²

Evliya ve talibin on iki kavli (sözleşme) vardır altısı talibindir. Bu on iki kavil buyruklarda değişik şekillerde verilmekte ise de özü itibarıyla bir birine benzer. Buyruklara göre bir talip kendisine düşen altı kavli bilip, yerine getirmese davası manasızdır, bu kaviller:

- 1- Namaz ve niyazdır.
- 2- Mücahededir (bu muhtemelen müşahede olmalıdır). Taliplerin birbirlerini ziyaret etmesi,
- 3- Avamdan uzaklaşması, avam lokması yememesi,
- 4- Daim taharetli olması,
- 5- Rıza-ı Babullahta olması,
- 6- Dilinde daim zikr-i hak olmalıdır.³³

Sofi süreleri "tevhit" inancını her şeyin başı olarak görmüşlerdir. Kızılbaş buyruklarının tamamında "üç sünnet, yedi farz" şeklinde yapılan formülasyonda istisnasız bir şekilde ilk sünnet 'Kelime-i Tevhit'dir.

“Hakkı çok ve devamlı olarak zikretmelidir ki, zikrin nuru kalbine düşsün. Ve gece gündüz, gizli aşıkâr Tevhid kelimesini söylemelidir, ki nefis-i emmârenin kökünü kessin, tâkva yoluna gönül bağlayıp cila versin.”³⁴ Kelime-i Tayyibe: La ilahe İllallah’dır. “Çünkü kelime-yi tevhid’ün devamı olan, anun devamı ile gönül yirin yumuşak olur ve kabil olur ve anda bir kök biter ve nefsin kökünü kazar, giderür. ve ol şerbet müfid olur.”³⁵

Kâlellâhu Teâlâ: “*Yâ eyyuhellezîne âmenu’z- kurul-lâhe zikran kesîrâ: Ey îmân edenler! Allah Teâlâ’yı çok zikredin.*”³⁶ Yani şöyle buyurur ki: “Ey bana iman getiren kullarım, siz beni çok çok zikreleyin gece ve gündüz. Ben dahi sizi anayım ve türlü türlü nimetler vereyim.” Çok çok zikredip anmaktan murat odur ki arifler nazarında günahlarına özür dileyip yolunuza insaf eylemek gerekir. Bir günahkâr günahını bilip, tövbe edip, benim zikrimle meşgul olsa, daima ben ondan razıyım. Benim razı olduğumdan malumdur ki arifler ve âşıklar nazarında daima yüzü yerde ve niyazda ve her mümin karındaşa iyilik eylemek üzere olur ve daima günaha özür içinde olur ve meşayih ve mürebbi rızasında olur. O vakitte ben ondan razı olmuş olurum.”

“Arı olanların balıdır tevhit,
Bülbül olanların gülüdür tevhit.”

Yunus Emre

Sofiyan süreklilerinin Allah’ı zikr etmeye verdiği önem şeriat ehli tarafından genelde namaz ile karşılaştırılmaktadır. Sofiyan namazı geri bıraktığı düşüncesi ile itham edilmektedir. Bu konuyu Şeyh Safi şu şekilde açıklamaktadır:

Sual itdiler Şeyh’a şu ayetten ki: “...İnne’s-salate tenha ‘ani’l-fahşa’i ve l-münkeri ve le zikrullahi ekberu: Muhakkak ki namaz hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah’ı anmak elbette en büyüktür.”³⁷ Çünkü namaz, azam-i erkan-ı İslâmdur, ittifakla ve zahir delillerün bazısının sarıhi ile ve ol cümleden birisi oldur ki çün vakt-ı vukuf tar oldu Arafat’da, evvel haccun farz namazın kılmak gerek. Eger farz namaza meşgul olursa, Arefede, vukuf fevt olur. Anun namazın takdim itmek gerek, haccı takdim itmek değil. Pes, çün namaz ekber-i erkan-ı İslâmdur, zikrullah, yani Allah’ı zikr itmek nice ekberdür? didiler.

Cevap: ...Allah’ı zikretmek anuçün ekber olur namazdan ki namaz fahşai zahirden ve münker-i zahirden men ider kişini. Şu delil ile ki bir kimse namaza

meşgul olsa ol kimseden fahşai münker-i zahiri gelmez ve zahir, namazgâhi halkdur. Lakin namaz, fahşai münker-i batniden nehy itmez. Ol kimseyi şundan ötürü ki vakt ola ki bir kimse namaz da ola ve gönli fahşai münker-i batniye meşgul ola ve batın, nazar-gâhi Hakk’dur. Amma Allah’ı zikr itmek, batını safi kılar. Fahşai münker-i batniden ve nazargâhi Hakkı fahşai münkerden pak eyler. Pes zikrullah namazdan anuçün ekber olur ki ve le-zikrullahi ekber.

Sofiyan zikr-i Hakk’ın azim ibadet olduğuna kanidir ancak bu diğer ibadetleri yok saydığı anlamında değildir.

SONUÇ

Yukarıda ana hatları ile belirtmeye çalıştığım üzere sofiyanın Allah ile ilişkisi bu hâl ile, âşıkın maşukunun peşinden gitmesi gibi sufi de ümitle Hakk’ın deryasından bir katre nemalanmak heyecaniyle pervaneler gibi kendini ateşe atar. Yol uzundur ve kavidir. Sofiyanın iki yüzü vardır biri halk için diğeri Hakk içindir. Halk için de şeriatı gözetir çünkü azim kapıdır, peygamberler serveri Muhammed Mustafa’ya verilmiştir. Tarikat kapısı Aliyel Murtaza’ya verilmiştir; her kimse bu sırta eremez. Nitekim Peygamber: “*Ene Medînetün ve Aliyyün bâbîhâ: Ben şehirim, Ali de bu şehrin kapısıdır.*” buyurur. Hakkın sırrına mazhar olmak dileyenler o kapıya yüz sürerler. O “*Kur’an-ı natık: Konuşan Kuran*”dır. O yüzden özün taşra (na-ehle) açmak sırrı faşetmek sayılır. Sofiyanın bu hali kıyl-u kale (dedi kodu) sebep olmuştur. Onun dilinde gizli sır ile söylenen sözler küfür addedilmiştir. Cehl ile var olanlar, Hakkın sırrından bi-haber olduklarından ve bazı sofi görünümü nadanlar yüzünden Sofiyanı küfür deryasında bilmişlerdir. Sufi, sırrını içine gömendir o yüzden “*men aşika feaffe fektek femâti şehîden: Her kim ki âşık olduğu halde iffetli yaşar ve aşkını gizli tutarak ölürsen şehittir.*” buyrulmuştur.

Sofi yolunu takip etmeyi dileyen kimsenin Hakk ile arasında her nefeste devam eden bir hal üzere derin bir rabîta kurması gerektiğini kısaca izaha çalıştık. Allah ile aradaki rabîta kurulduktan sonra sufinin seyr-i süluku kabaca üç hal üzere gelişir. Evvel korku, ikincisi ümit ve nihayetinde temaşa ve muhabbetir. Sözü burada noktlayıp büyük kızılbaş ozanı Pir Sultan Abdal’ın kızılbaş yol-edep ve erkânını anlattığı bir şiiri ile noktayı koyalım, Sadakallahül-azim.

Gönül gel karardan aşma,
Sözüm sana meveddettir.
Gafillen bacadan düşme,
Evvel kapı şeriatıdır.

Eğer bu sırra erersen,
Dolan kapıdan girersen.
Tarikat farzın sorarsan,
Yedi farz, üçü sünnettir.

Tarikat bir oddur yakar,
Kimi ham, kimi has çıkar.
Her aşık bir çakmak çakar,
Çırağın yakan üstatdır.

Hizmet erenler yoludur,
Cümle ilmin evvelidir.
Ahdimiz kalu beli'dir,
Bundan dönen kişi mattır.

İbtida talip olunca,
Düşmana galip olunca,
Dört can bir kalıp olunca,
Menzili bi-nihayettir.

Mürebbsi Ali gerek,
Dört kapıda eli gerek,
Müsahibin hali gerek,
Zira Ali Muhammet'tir.

Şeriatan edep öğren,
Al bu pendî belin bağlan.
İlmle üstad olur oğlan,
Kimi farz, kimi sünnettir.

Gelin girelim bu babı,
Açılışın aşkın kitabı.
Eğer anlarsan hesabı,
Andan sonra tarikattır.

Tarikatta kâmil olan,
İlmi ile amil olan,
Bu yolda mükemmel olan,
Evvel mertebe hizmettir.

Kend'özümüze gelelim,
Tarikat nedir bilelim.
Yoklukta sefil olalım,
İbtida yüz iradettir.

Hakikat genc-i nihandır,
Marifet gevher-i kandır,
Yedi yüz yetmiş mizandır,
Ötesi ilm-i hikmettir.

Pir Sultan der: Kalu beli,
Dedik ya Murtaza Ali.
Kim kadeh içer kim dolu,
Bu bize bir acep derttir."

Pir Sultan Abdal

dipnotlar

- ¹ Bakara/117
- ² Nisâ/126
- ³ Kasas/88
- ⁴ Keşf'ul Hafa, II, 132, Hadis:2016
- ⁵ Fütüvvetname-i Ca'fer-i Sâdik, Hzl. Saffet Sarıkaya, Horasan Yay., İstanbul 2008. s.177.
- ⁶ İmam-ı Cafer Buyruğu, Ayyıldız Yayınları, Hamle Matbaası 1959, İstanbul, s.116-119.
- ⁷ Güzel, Abdurrahman, Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1983, s.164 ve166.
- ⁸ İmam-ı Cafer Buyruğu, Ayyıldız Yayınları, Hamle Matbaası 1959, İstanbul, s.114.

- ⁹ İmam-ı Cafer Buyruğu, Ayyıldız Yayınları, Hamle Matbaası 1959, İstanbul, s.121-122.
- ¹⁰ Bakara/30.
- ¹¹ İmam-ı Cafer Buyruğu, Ayyıldız Yayınları, Hamle Matbaası 1959, İstanbul, s.62-63.
- ¹² Sâd/72.
- ¹³ Sâd/74.
- ¹⁴ Sâd/76.
- ¹⁵ Kaf/16.
- ¹⁶ Elmalı meali.
- ¹⁷ Kutlu, Sönmez, Makalat Şeyh Safi Buyruğu, s.282.
- ¹⁸ İmam-ı Cafer Buyruğu, Ayyıldız Yayınları, Hamle Matbaası 1959, İstanbul, s.64.
- ¹⁹ Kutlu, Sönmez, Makalat Şeyh Safi Buyruğu, s.311.
- ²⁰ Güzel, Abdurrahman, Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1983. s.62.
- ²¹ Güzel, Abdurrahman, Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1983. s.147.
- ²² Kutlu, Sönmez, Makalat Şeyh Safi Buyruğu, s.195.
- ²³ Kutlu, Sönmez, Makalat Şeyh Safi Buyruğu, s.253.
- ²⁴ Al-i İmran/185 "Her nefis ölümü tadıcıdır."
- ²⁵ Ahzab, 33/72.
- ²⁶ Bisati Buyruğu, varak 22a,22b.
- ²⁷ Bisati Buyruğu, varak 30b.
- ²⁸ Tahrim/8: "Ey imân edenler! Allah Teâlâ'ya (günahlarınızdan) nasûh bir tevbe ile (sıdk ve ihlâsla ölüncüye kadar bir daha günah işlemek üzere nefsinde öğüt veren tevbekarlar gibi) tevbe edin!..."
- ²⁹ Bisati Buyruğu, varak 10a,10b.
- ³⁰ Bisati Buyruğu, varak 10a.
- ³¹ Kutlu, Sönmez, Makalat Şeyh Safi Buyruğu, s.276-277.
- ³² İmam-ı Cafer Buyruğu, Ayyıldız Yayınları, Hamle Matbaası 1959, İstanbul, s.75. "Şeyh Sadreddin rahmetullâhi aleyh eydür: "Talibin hakkı nedir?" Şeyh Sâfi eydür: "Talibin [hakkı] budur ki avamdan kesile ve avam ile durup, oturmayaya. Zira avam, chl-i şekavettir ve müminân, chl-i saâdetdir. İmdi nur ile zulmet bir yerde olmaz, onlardan kesilmek ibadettir ve karışmak aynı şekavettir, sait ile şaki bir yerde olmaz. Ve bir hakkı dahi odur ki mahremini bula ve onun ile musahip ola ve cemi bilisini unutup, evliyayı her yerde hazır bile. Evliya irâdetiyle ve emriyle ola ve vilayet bekleye ve evliyanın hakkı odur ki talibin kalbine nazar ede. Hangi talibin kalbi pak ise, evliya nazarını o talipten ayırmaya ve kalbi pak olmayan talipten ve hak dahi bizardır." Bisati Buyruğu, varak 52a.
- ³³ İmam-ı Cafer Buyruğu, Ayyıldız Yayınları, Hamle Matbaası 1959, İstanbul, s.79. "Ve dahi ey talip, evliyanın on iki kavli vardır. Altısı talip hakkı, altısı mürşit hakkındadır. Evvela, biri namaz. İkinci, niyaz. Üçüncü, müşahede yani hakka baka ve hak otura ve birbirini ziyaret cylemek. Dördüncü, avam lokması yememek. Beşinci, yalan söylememek. Altıncı, zina ve livata etme[me]k. Bu altıyı yerine getiren karındaş Muhammed Ali'nin dostudur. Mürşidin hakkı olan kavli, mürşit cömert gerekir ve sâhib-i irşâd gerekir ve tesellasi Murteza Ali'ye yetiştire ve erkân-ı evliyâyı bile ve cür eyleye ve halim, yavaş ola, üstat buyurmuştur, gaflet olmaya.
- ³⁴ İmam-ı Cafer Buyruğu, Ayyıldız Yayınları, Hamle Matbaası 1959, İstanbul, s.79.
- ³⁵ Kutlu, Sönmez, Makalat Şeyh Safi Buyruğu, s.133.
- ³⁶ Ahzab/41.
- ³⁷ Ankebut/45.